

Такими підставами слід вважати, відсутність складу злочину, не завдання шкоди особі, яка заявила про намір визнати її потерпілою, а також завдання особі шкоди, яка не передбачена КПК, тобто іншого виду.

Отже, для одержання статусу потерпілого, особа, якій було завдано шкоду кримінальним правопорушенням, повинна подати заяву, відповідно до якої їй буде надано такий статус. Набуття такого статусу характеризується та обумовлюється активністю особи, що пов'язується із прийняттям рішення щодо подання заяви.

Отож, слід підкреслити, що особа, якій завдано шкоду, не проявить відповідної активності, то відповідно вона позбавляється статусу потерпілого. Але, є певні випадки коли пасивність особи викликана певними факторами, які унеможливають проявлення активності, що зазвичай пояснюється психологічним станом особи, якій було завдано шкоду. Дане питання потребує вивчення та дослідження, адже в такому випадку, це свідчить про порушення прав особи на доступ до правосуддя.

Підсумовуючи, слід зазначити, що дослідження процесуального статусу потерпілого має безліч позитивних досягнень, проте є і багато прогалин, які вказані у даній статті, що потребують негайного вирішення на законодавчому рівні та врахування пропозицій висунутих науковцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демченко Е. В. Участие потерпевшего и его представителя в доказывании : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М. : Москов. гос. юрид. акад., 2001. 27 с.
2. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2007. 20 с.
3. Лапкін А. В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2011. 21 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2. С. 126–131.
6. Михайлова Н. В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 203–206.

І. І. Шульган
асистент кафедри ТІФП

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Держава повинна забезпечити формування організаційних політичних, соціальних, матеріальних та інших умов для створення можливості найбільш повної реалізації людиною своїх прав і свобод. Забезпечення реального захисту прав людини належить до найбільш гострих проблем української дійсності. Проголошення в законодавстві гарантій дотримання прав і свобод людини не тягне за собою автоматичного забезпечення їх реалізації. Тому створення механізму захисту прав людини і громадянина, як системи факторів, що формують необхідні умови забезпечення додержання прав і свобод, є як ніколи актуальними сьогодні.

Конституція України проголосила: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість» (ст. 29) [3]. Яке ж співвідношення понять «свобода» та «недоторканість»? Перш за все, говорячи про свободу, маємо на увазі моральну, духовну і фізичну свободу. Крім того, свобода має й інше, більш широке, значення – можливість виявляти суб'єктом свою власну волю, ґрунтуючись на усвідомленні законів суспільства. Існує й більш вузьке поняття «індивідуальної свободи», тобто, можливості людини на власний розсуд визначати місце перебування, свободу пересування, право на відсутність спостереження та охорони.

У філософії розглядається концепція про існування подвійної, так званої, позитивної та негативної свободи. Перша передбачає свободу, що дозволяє що-небудь, друга – свободу від

примусу [1, 56]. У вказаному аспекті право на особисту свободу можна розглядати як право на такий стан, при якому людина може розпоряджатися собою, своїм тілом, психікою, мораллю, безпекою на власний розсуд, обмежуючись лише правами інших осіб. Недоторканість передбачає такий стан, при якому не допускається ущемлення моральної, фізичної та інших цінностей людини шляхом примусу з боку держави, посадових осіб та інших громадян. Таким чином, як зазначає Васильєва Є. Г., свобода та особиста недоторканість, двоєдина основа психофізичної цілісності та автономії особистості [2, 36].

Поняття особистої свободи визначається діяльністю людини, і не охоплює діяльності ззовні. Людина постійно перебуває в контакті з іншими людьми, тому постійно відчуває вплив (фізичний, психологічний тощо). Отож не можна говорити про визнання можливості певної «абсолютної» недоторканості.

Недоторканість особистості охоплює лише сферу діяльності суспільства стосовно конкретної особи, а не її особисту діяльність. Недоторканість охоплює багато прав: право на життя, право на здоров'я, право не бути підданим тортурам тощо. Але не підмінює їх, а означає заборону будь-якого втручання ззовні без особистої на те волі (згоди).

Людина в суспільстві обмежена певними рамками. Зовнішні межі (особиста недоторканість) захищають від втручання у вільний простір суспільства, держави, інших людей. Внутрішні межі (особиста свобода) – навпаки, не дозволяє людині розпоряджатися своїми правами на шкоду іншим.

Отже, поки людина існує та діє з власної волі, без примусу, вона недоторкана. Але як тільки вплив на неї здійснюється примусово (проти бажання), недоторканість обмежується (якщо примус правомірний) або порушується (якщо примус неправомірний).

Право на свободу та особисту недоторканість – це такий гарантований державою стан людини, при якому її психологічна цілісність та автономія особистості вільні від примусу. Таке право може бути правомірно обмежене лише у випадках, передбачених ст. 29 Конституції України.

Держава декларує недопустимість будь-якого протиправного посягання на фізичну, психологічну, моральну цілісність, особисту свободу, загальну свободу дій та особисту безпеку при здійсненні кримінального провадження. Межі особистої недоторканості при здійсненні кримінально-процесуальної діяльності виступають специфічним індикатором, який дозволяє в цілому простежити ступінь свободи та захищеності особи в суспільстві. Тому питання про нормативний зміст принципу забезпечення права на свободу та особисту недоторканість, його дотримання і процесуальне забезпечення залишаються одними з найбільш значущих у теоретичному та практичному відношеннях.

Демократична засада забезпечення права на свободу та особисту недоторканість в кримінальному процесі базується на конституційній нормі, що проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України).

Сутність цього принципу викладено у ч. 1 ст. 12 Кримінального процесуального кодексу України – під час кримінального провадження через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб як на підставах та в порядку, передбачених Кодексом [4].

Запобіжними заходами, що обмежують право на свободу та особисту недоторканість, за КПК України є тримання під вартою та домашній арешт. Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно в тому разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти таким ризикам, як переховування підозрюваного або обвинуваченого від органів досудового розслідування та/або суду, знищення або приховування речей чи документів, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, незаконний вплив на свідка, потерпілого, іншого підозрюваного, обвинуваченого, інших учасників кримінального провадження, перешкоджання кримінальному провадженню або вчинення іншого кримінального правопорушення (ст. 183, 177 КПК України).

Домашній арешт, як запобіжний захід, запроваджений із прийняттям КПК України 2012 року і полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби з можливістю використання електронних засобів контролю (ст. 181 КПК України).

Під час досудового розслідування вказані запобіжні заходи застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст.176 КПК України).

Обмеження недоторканості особи з метою досягнення завдань кримінального провадження – суто процесуальна діяльність, що здійснюється в межах КПК України, і опирається перш за все на такі категорії як законність та обґрунтованість, що є невід’ємними вимогами при обмеженні особистої свободи.

Законність обмеження свободи та особистої недоторканості в кримінальному процесі – це точне й неухильне дотримання й виконання норм, які регулюють порядок здійснення заходів кримінально-процесуального примусу органами досудового розслідування, прокурором і судом.

З вимогою законності обмеження свободи та особистої недоторканості пов’язана вимога обґрунтованості здійснення такої діяльності. Обґрунтуванням обмеження свободи та особистої недоторканості є наявність у компетентного органу всіх доказів, що свідчать про безумовну необхідність обмежити права особи для досягнення завдань кримінального процесу.

Законність та обґрунтованість обмеження особистої свободи та недоторканості залежать від встановлення та дотримання сукупності відповідних правових гарантій недоторканості особи: міжнародно-правових, конституційних, кримінально-процесуальних, кримінально-правових, цивільно-правових.

Процесуальні гарантії недоторканості особи є складовою гарантій прав людини – єдиної системи заходів і засобів, призначених для охорони і захисту найважливіших прав учасників процесу. Процесуальними гарантіями, зокрема, можна назвати:

- 1) загальні засади кримінального провадження;
- 2) процесуальну форму кримінального провадження;
- 3) закріплення в законі прав та обов’язків учасників кримінального процесу.

Концептуальну роль в забезпеченні особистої свободи та недоторканості відіграють завдання і принципи кримінального процесу. Зокрема, одним із завдань кримінального провадження є те, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу (ст. 2 КПК України). Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість належить до загальних засад кримінального провадження (ст. 7 КПК України).

Серед важливих факторів забезпечення особистої свободи та недоторканості займає процесуальна форма кримінального провадження. Як зазначає В. А. Лазарева, вона відображає найбільш доцільний та ефективний порядок дослідження обставин і встановлення істини на кожній із стадій провадження. У кримінальному процесі встановлений чіткий порядок, підстави та умови застосування заходів, що обмежують права учасників кримінального провадження, забезпечують охорону і захист від протиправних посягань [5, 19].

Певною мірою кримінально-процесуальними гарантіями недоторканості особи виступають відповідні обов’язки осіб, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та суду, а також права підозрюваного, права і обов’язки захисника, обов’язки експерта, свідка, потерпілого.

Пріоритет і непорушність права на свободу та особисту недоторканість безумовно вимагає своєчасного авторитетного й ефективного контролю за застосуванням правообмежувальних заходів. Такий контроль покликаний забезпечити суд.

Держава повинна визнавати, дотримуватися і захищати права й свободи людини і громадянина, створюючи при цьому умови їх реалізації та механізми захисту. Ця вимога набуває особливого значення у кримінальному провадженні, оскільки його здійснення найбільш суттєво дотичне до права на особисту свободу та недоторканість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берлін І. Дві концепції свободи. *Сучасна політична філософія: Антологія / Упоряд. Я. Кіш: Пер. з англ. К.: Основи, 1998. С. 56 – 113.*
2. Васильева Е. Г. Принцип неприкосновенности личности в уголовном процессе. *Актуальные вопросы уголовного процесса современной России: Межвузовский сборник научных трудов.* Уфа: РИО БашГУ. 2003. 263 с.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Лазарева В. А. Теория и практика судебной защит в уголовном процессе. Самара: Самарский университет. 2015. 232 с.